

Andrey Goltsov*National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)***German's Imperial Geopolitics Regarding Ukraine during the First World War**

The aim of the study is to analyze the formation of the Ukrainian vector in the geopolitics of the German Empire, to determine the means of its implementation during the First World War, as well as to identify potential prospects for Germany and Ukraine at that time. There exist neoimperial aspects and the desire to strengthen and expand their spheres of influence in the geopolitics of contemporary great states. The use of powerful states, both the latest and the traditional means of expansionist geopolitics in the international arena, remains relevant. Therefore, the study of the geopolitics of imperial states during the First World War is of considerable scientific and practical interest. As a result of the study, it was revealed that the German Empire had geopolitical and geoeconomic interests in relation to Ukraine. As a result of successful military operations, the German Empire occupied large territories of the former Russian Empire and sought to expand its sphere of influence in Eastern Europe. Germany concluded the Brest Peace Treaty with Ukraine and solved the military-strategic task of reducing its troops in the East and, accordingly, increasing them on the Western Front. The German Empire recognized the independence of a fairly large Ukrainian state, which led to the weakening of Russia. Ukraine, like other pro-German countries in Eastern Europe, was supposed to serve as a «buffer» between Germany and Russia. Germany got the opportunity to use Ukraine's rich resources: minerals, agricultural raw materials, transport communications, etc. Ukraine was also important for Germany in the context of pursuing geostrategic interests in Asia. Dominance over the territory of Ukraine gave Germany a wide access to the Black Sea, it received communication routes to the Caucasus, and in the future to the Middle East and India. The Ukrainian state played the role of Germany's satellite in establishing control over such regions as the Don and Kuban. In general, it was established that Germany's geopolitics towards Ukraine was imperial, as Ukraine was given the role of a German satellite, a «buffer» country, a source of resources for the German economy, a springboard for geopolitical control over the Black Sea basin.

Keywords: *imperial geopolitics, expansion, satellite, geopolitical interests, geoeconomic interests, sphere of influence, geopolitical control*

Андрій Гольцов*Національний університет біоресурсів та природокористування України (Київ, Україна)***Імперська геополітика Німеччини щодо України під час Першої світової війни**

Метою дослідження є аналіз формування в геополітиці Німецької імперії українського вектора, визначення засобів його реалізації під час Першої світової війни, а також виявлення потенційних перспектив для тодішніх Німеччини та України. У геополітиці сучасних великих держав спостерігаються неоімперські аспекти, прагнення до зміцнення та розширення сфер свого впливу. Актуальним залишається використання могутніми державами як новітніх, так і традиційних засобів експансіоністської геополітики на міжнародній арені. Тому вивчення геополітики імперських держав під час Першої світової війни становить значний науковий та практичний інтерес. У результаті проведеного дослідження виявлено, що Німецька імперія мала щодо України геополітичні та геоекономічні інтереси. Внаслідок успішних воєнних дій Німецька імперія окупувала значні території колишньої Російської імперії, прагнула до розширення сфери свого впливу в Східній Європі. Німеччина уклала Брестський мир з Україною і вирішила військово-стратегічне завдання щодо скорочення своїх військ на Сході і, відповідно, їх збільшення на Західному фронті. Німецька імперія визнала незалежність досить великої Української держави, що призводило до послаблення Росії. Україна, як і інші пронимецькі країни Східної Європи, мала слугувати «буфером» між Німеччиною та Росією. Німеччина отримала можливість використовувати багаті ресурси України: корисні копалини, сільськогосподарську сировину, транспортні комунікації тощо. Україна мала для Німеччини також вагоме значення в контексті реалізації геостратегічних інтересів в Азії. Домінування над територією України давало Німеччині широкий вихід до Чорного моря, вона здобувала комунікаційні шляхи до Кавказу, а в перспективі до Середнього Сходу та Індії. Українська держава грала роль сателіта Німеччини у справі встановлення контролю на такими регіонами, як Дон та Кубань. Загалом встановлено, що геополітика Німеччини щодо України носила імперський характер, оскільки Україні відводилася роль німецького сателіта, «буферної» країни, джерела ресурсів для німецької економіки, плацдарму для геополітичного контролю над Чорноморським басейном.

Ключові слова: *імперська геополітика, експансія, сателіт, геополітичні інтереси, геоекономічні інтереси, сфера впливу, геополітичний контроль*

Вступ.

Під час Першої світової війни наочно проявився імперський характер геополітики провідних держав світу. Особливо значний вплив геополітичних факторів на розробку геостратегії й тактики спостерігається на прикладі Німецької імперії. І в наш час імперські риси притаманні геополітиці окремих провідних держав світу, зокрема, Російської Федерації. Проявляються її прагнення забезпечити контроль над більшою частиною пострадянського простору і розширити сферу свого впливу з його межами. У геополітиці сучасних могутніх держав пріоритет надається новітнім «м'яким» методам, але актуальним залишається й використання «жорстких» засобів, притаманних імперській геополітиці минулого. Тому вивчення теоретичних засад та практичних напрямів геополітики Німеччини під час Першої світової війни, зокрема щодо України, становить неабиякий науково-теоретичний та прикладний інтерес.

Аналіз досліджень і публікацій.

У науковій літературі накопичений значний обсяг досліджень політики Німеччини щодо України в період Першої світової війни. У вітчизняній науці названу проблематику розглядали у своїх розвідках І. Баран, І. Ветров, В. Головченко, О. Кураєв, І. Кулінич, А. Лозинський, О. Мазур, О. Машевський, І. Патер, О. Реснт, М. Слободянюк, В. Солдатенко, С. Троян, І. Яковюк та ін. Серед закордонних дослідників варто виділити праці таких (переважно російських та німецьких) вчених, як І. Барінов, А. Бахтуріна, В. Біль, П. Боровскі, І. Каменецький, Г. Мейєр, К. Ремер, А. Уткін, Ф. Фішер та ін. При цьому багато-які питання німецької геополітики щодо України висвітлюються різними авторами, виходячи з власних ідеологічних переконань. Тому трактування змісту документів (особливо таємних), інтерпретації фактичних подій, вчинків державних діячів можуть суттєво різнитися. Таким чином, попри великий обсяг наявної наукової літератури, численні аспекти досліджуваної проблеми потребують подальшої розробки.

Метою статті є аналіз передумов формування українського вектора імперської німецької геополітики, виявлення особливостей його реалізації, а також потенційних перспектив для тодішніх Німеччини та України.

Результати дослідження.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у світі сформувався імперський геополітичний порядок. В Європі склалася біполярна конфронтація між двома геополітичними блоками – Антантою (Велика Британія, Росія та Франція) і Троїстим союзом (Німеччина, Австро-Угорщина та Італія), кожен з яких прагнув змінити на свою користь існуючий статус-кво в Європі й усьому світі. У Німеччині з Росією не було принципових геополітичних

протиріч. Але Росія нарощувала свій військовий та економічний потенціал і, перебуваючи в союзі з Францією, поставала потенційною небезпекою для Німеччини. Водночас територія Російської імперії становила неабиякий інтерес для Німецької імперії як потенційний об'єкт експансії, розширення свого «життєвого простору».

У період, що передував Першій світовій війні, відбувався фактичний розподіл світу між імперськими державами, і формувалися основи класичної геополітики (Гольцов, 2018, с. 14). Війна була обумовлена, перш за все, імперськими геополітичними інтересами великих держав. Процеси «спалаху» світової війни, її перебіг та результати підтвердили вплив геополітичних ідей на політику тодішніх провідних держав.

Окремі впливові політичні кола Німеччини прагнули максимально послабити Російську імперію шляхом відокремлення від неї західних земель. При цьому особливий геополітичний та геоekonomічний інтерес у Німеччині викликала багата на природні умови та ресурси й густонаселена Україна («Житниця Європи»). Так, за твердженням П. Боровскі, ще в 1887 р. майбутній канцлер Б. фон Бюлов вважав за необхідне позбавити Росію чорноземних губерній і відрізати її від виходів до Балтійського та Чорного морів (Borowsky, 1970, s. 30). І надалі «українське» («рутенське» або «русинське») питання неодноразово становило геополітичний інтерес для вищих урядовців Німеччини.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у німецькій науковій думці та, особливо, публіцистиці значна увага «українському питанню» приділялася ідеологами Пангерманської Ліги («Alldeutscher Bund») і прибічниками концепції «Серединної Європи» («Mitteleuropa»). Йшлося про політичну та економічну інтеграцію, передусім Австро-Угорської та Німецької імперій, а також низки інших країн, котра мала очолюватися найбільш економічно розвинутою та могутньою у військово-політичному сенсі державою – Німеччиною. Особливо детально концептуальні засади «Серединної Європи» як політичного, економічного та культурного об'єднання країн, були розроблені Ф. Науманном у 1915 р. За окремими оцінками, проєкт Ф. Науманна, ґрунтувався на кращих гуманних європейсько-християнських традиціях (Meyer, 1955, p. 30). У різних проєктах «Серединної Європи» українські землі або мали безпосередньо увійти до складу «Великої Німеччини» і бути колонізованими, або Україні судилося перетворитися на політично та економічно залежну від Німеччини країну. «Українське питання» розглядалося в Німеччині навіть з погляду захисту Європи від експансії Росії. Пропонувалися проєкти створення Української держави, наприклад, Київського

королівства, Русинського (Українського) царства або королівства. Контроль Німеччини над українськими землями передбачалося здійснювати в союзі з Австро-Угорщиною. Загалом німецькі геополітичні моделі та проекти щодо України носили тоді лише схематичний характер.

Напередодні Першої світової війни та вже під час воєнних дій німецькі урядові кола стали активно підтримувати різноманітні революційні та сепаратистських організації в західних губерніях Російської імперії для послаблення свого супротивника. За оцінкою К. Ремера, заохочення Німеччиною революційних партій та антиросійських сил «автоматично означало поворот до проукраїнської політики» (Remer, 1997, s. 59).

Внаслідок успішних воєнних дій 1915 та 1916 рр. німецькі війська окупували значні території на заході Російської імперії. Відповідно зросли і геополітичні амбіції Німечської імперії. У 1915 р. була створена асоціація «Вільна Україна» («Freie Ukraine»). Повна назва організації – «Verband deutscher Förderer der ukrainischen Freiheitsbestrebungen» («Асоціація німецьких прихильників українських прагнень до свободи»). Під егідою цієї асоціації авторитетні політичні, військові та наукові експерти і публіцисти видали цілу низку ґрунтовних праць про природні ресурси, господарство, історію, населення та культуру України (Kuraev, 2000, s. 5). Головною метою асоціації поставала агітація за відокремлення України від Росії. У меморандумі асоціації «Вільна Україна» від 1917 р. «Майбутнє Східної Європи» було зазначено, що «саме в Україні – не в центрі та на півночі – Росія може бути смертельно вражена» (Remer, 1997, s. 299). У процесі розширення Німечської імперії завдання створення «буферних» країн із західних частин Російської імперії, зокрема й України, набирало особливого значення (Fischer, 1961, s. 150–151). Але загалом у німецької влади, принаймні до кінця 1917 р., все ж не було щодо України якогось чіткого стратегічного плану (проекту).

У 1917 р. внаслідок руйнації імперської структури Росії склалися можливості для виникнення та розвитку Української Народної Республіки (УНР). Але в період кінця 1917 – початку 1918 рр., за умов радянської окупації більшої частини українських земель, УНР опинилася в дуже складній геополітичній обстановці. Тому для неї мирний договір з Німеччиною та її союзниками був справою виживання. Зі свого боку, Німеччина прагнула: ліквідувати Східний фронт і перекинути більшу частину військ на Захід, залишивши на окупованих територіях лише відносно невеликі військові контингенти; встановити геоекономічний контроль над українськими землями для забезпечення своїх потреб у сировині

та продовольстві; визнавши незалежну Україну, послабити тим самим Росію.

За Брестським миром УНР була офіційно визнана незалежною державою – повноцінним суб'єктом міжнародних відносин, формально поставала рівноправною стороною мирних договорів. Але на час укладання миру УНР не володіла контролем над більшою частиною колишньої підросійської України, оскільки там панували інститути радянської влади зі своїми збройними формуваннями. Тому після підписання мирної угоди українська делегація змушена була звернутися до Німеччини з проханням про безпосередню воєнну допомогу. Головнокомандування по Україні Німеччини так і Австро-Угорщині уклали між собою угоду, за якою вони розділили сфери впливу на території країни. Австро-угорські війська отримали контроль над Поділлям, Катеринославщиною, Херсонщиною та частиною Волині, а німецька армія – над рештою українських земель.

Таким чином, Німеччина та Австро-Угорщина «скористалися спритно й сповна безвихідним становищем проводу УНР, нав'язавши йому пряму воєнну інтервенцію й окупацію Наддніпрянщини» (Головченко, & Солдатенко, 2009, с. 189). З погляду німецького командування, введення військ до України потрібно було для того, щоб «придушувати більшовизм і створити там такі умови, які надаватимуть можливість отримувати від неї воєнні вигоди і вивозити хліб та сировину» (Людendorф, 2014, с. 501). Принципово важливо, що внаслідок реалізації українського вектора німецької геополітики для України виникла можливість державотворення, хоч і у форматі «залежної від Німеччини, васальної держави (не важливо, у вигляді Центральної Ради чи Гетьманату)» (Слободянюк, 2019, с. 107).

Перетворення України на сателіта суттєво розширювало геостратегічні горизонти Німечської імперії. З Півдня Росія фактично відрізлася від Чорного моря, контроль над північним узбережжям якого отримувала Німеччина – потенційний гегемон усього Чорноморського басейну. По суті, у німецьких стратегічних планах Україні відводилася роль свого роду «мосту», який мав з'єднати Німеччину з Азією – для експансії до Кавказу, Близького Сходу, а звідти – до Центральної Азії та Індії.

На території України геополітичні інтереси Німеччини тісно перепліталися з геоекономічними – максимально використати природно-сировинний, сільськогосподарський, промисловий та транспортний потенціал залежної країни. Для забезпечення стабільного політичного порядку потрібно було встановити в Україні дієвий окупаційний режим. Так, вже з 21 березня 1918 р. на окупованих територіях України

німецька військова адміністрація запровадила закони воєнного часу та смертну кару. Вже 25 березня розпочалась діяльність спільної німецько-австро-української комісії, котра першочергову увагу приділяла поставкам до Центральних держав продовольства та сировини з України. У процесі розвитку нерівноправної співпраці «апетити» Центральних держав щодо української продукції, особливо сільськогосподарської, лише зростали. Німецька окупаційна адміністрація була заінтересована у міцній владі та стабільному політичному порядку, тому вона надала безпосередню підтримку перевороту П. Скоропадського 29 квітня 1918 р. і становленню Української Держави – політичного режиму Гетьманату.

Намагання гетьмана П. Скоропадського сформувати власні українські збройні сили не знаходили схвалення з боку Німеччини. Лише у вересні 1918 р., під час офіційного візиту П. Скоропадського до Берліну, він отримав згоду на формування восьми корпусів. Проте час був втрачений, і новостворені військові частини не були достатньою мірою укомплектованими та боєздатними.

Для Німеччини існували принаймні два варіанти формування залежної Української держави. Згідно з першим, Україна мала постати у вигляді максимально залежної «маріонеткової» країни як «буфера» для відокремлення від Росії. Другий варіант – формування достатньо самостійної й, водночас, тісно пов'язаної з Німецькою імперією численними союзницькими зобов'язаннями, порівняно великої Української держави. Така Україна могла б бути для Німеччини вигідною економічною партнеркою та надійною союзницею, оскільки за тодішньої геополітичної обстановки сама не мала достатніх сил, щоби самотужки (без Німеччини) протистояти Радянській Росії. Лише восени 1918 р. став переважати другий варіант німецької геополітики, але історичний шанс становлення достатньо сильної України тоді був фактично втрачений.

На Дону 18 травня 1918 р. була проголошена Донська Республіка. Отаман Донського козацтва П. Краснов дотримувався пронімецької орієнтації і був налаштований та співпрацю з Українською Державою. За Попереднім договором сторони визнали незалежність та суверенітет одна одної й, попри низку територіальних суперечностей, визначили лінію державного кордону та вирішили інші питання, що становили спільний інтерес. Водночас, за сприяння Німеччини, була укладена таємна угода, за якою Україна надала Дону значний обсяг озброєння та військового спорядження. На Кубані в лютому 1918 р. була ухвалена резолюція про приєднання Кубанської Народної Республіки до України на федеративних засадах. Орієнтація

на Україну та німецьку військову силу мала посилити позиції Кубані в протистоянні експансії Радянської Росії. Українська Держава постачала озброєння та військове спорядження на Кубань для боротьби з більшовицькими військами. Об'єднання України та Кубані так і не відбулося, передусім, через протидію Добровольчої армії.

Восени 1918 р., за умов стрімкого посилення спільної більшовицької загрози, потенційно могло б реалізуватися під егідою Німецької імперії геополітичне об'єднання України, Всевеликого Війська Донського та Кубані. Загалом Другий рейх мав можливість постати в Східній Європі як могутня імперія з численними залежними країнами. Україна могла стати не лише найбільшою з них, а й найважливішою в геополітичному та геоekonomічному вимірах. Становлення України як достатньо сильної держави надавало Німеччині потенційну можливість домінувати, спираючись на неї, над всією південно-західною частиною колишньої Російської імперії і реалізовувати стратегічні плани в Азії. Проте економічне виснаження Німеччини, великі втрати та воєнні невдачі на Західному фронті призвели її разом з рештою країн Четверного союзу до поразки в Першій світовій війні.

Висновок.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у німецьких геополітичних моделях європейського устрою Україні приділялася певна увага як дуже важливий з геополітичного та геоekonomічного погляду території. За окремими геополітичними проєктами, Україна могла перетворитися на частину «Серединної Європи». Напередодні Першої світової війни у стратегічних планах Німецької імперії окремий український стратегічний напрям чітко не виокремлювався, але певні схематичні накреслення щодо вирішення з максимальною користю для Німеччини «українського питання» вже мали місце. Внаслідок успіхів німецьких військ на Східному фронті і занепаду Росії як цілісної держави, український геополітичний вектор німецької геополітики актуалізувався на початку 1918 р. За умов радянської експансії для України (УНР) тоді єдиним можливим виходом було укласти мир з державами Четверного союзу і за допомогою їхніх військ позбавитися від «червоної» окупації. Німецька та Австро-Угорська імперії окупували Україну й отримали великі економічні вигоди. Задля зміцнення свого імперського контролю над Україною Німеччина підтримала встановлення Гетьманату П. Скоропадського. У геополітичному сенсі Україна перетворилася на найбільшу з «буферних» країн, що відокремлювали від Європи Радянську Росію. У разі здійснення геополітики, націленої на становлення достатньо самостійної та

відносно сильної України, Німеччина мала потенційну можливість отримати залежну від себе союзну країну. Українська Держава, маючи власні збройні сили (навіть флот) і володіючи Кримом, могла б об'єднатися з Доном і Кубанню у спільному протистоянні радянській експансії. Таке «буферне» геополітичне утворення відмежовувало від Німецької імперії небезпечну Радянську Росію. Завдяки геополітичному контролю над українськими землями, Німеччина забезпечувала собі домінування над Чорноморським басейном. При цьому Німецька

імперія здобувала потенційну можливість реалізувати свої перспективні геостратегічні інтереси в Азії, оскільки отримувала комунікаційні шляхи до Кавказу, а в перспективі й до Середнього Сходу та Британської Індії. Але восени 1918 р. через внутрішні проблеми й невдачі на Західному фронті Німецька імперія зазнала поразки у війні, як і весь Четвертий союз. У результаті геополітична обстановка у Східній Європі стала складатися вигідно для Радянської Росії, котра анулювала Брестський договір і розпочала воєнну експансію на Захід.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Головченко В. І., Солдатенко В. Ф. Українське питання в роки Першої світової війни : монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2009. 448 с.
- Гольцов А. Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі : монографія. Київ : ЦУЛ, 2018. 392 с.
- Людendorф Э. Мои воспоминания о войне 1914-1918 гг. / пер. с нем. А. А. Свечина. Москва : Вече, 2014. 704 с.
- Слободянюк М. Україна у геополітиці великих держав під час Першої світової війни 1914-1918 років. Українознавство. 2019. № 2. С. 98–108.
- Borowsky P. Deutsche Ukrainepolitik 1918 unter besonderer Berücksichtigung der Wirtschaftsfragen. (Historische Studien, Heft 416). Hamburg; Lübeck: Matthiesen, 1970. 316 s.
- Chwalba A. Samobójstwo Europy: Wielka wojna 1914–1918. Kraków : Literackie, 2014. 648 s.
- Fischer F. Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914–1918. Düsseldorf : Droste Verlag, 1961. 896 s.
- Kuraev O. Der Verband "Freie Ukraine" im Kontext der deutschen Ukraine-Politik des Ersten Weltkriegs. München : Osteuropa-Institut München, 2000. 47 s.
- Meyer H. C. Mitteleuropa in German Thought and Action (1815-1945). Heidelberg : Springer, 1955. 393 p.
- Remer C. Die Ukraine im Blickfeld deutscher Interessen. Ende des 19. Jahrhundert bis 1917/18. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1997. 408 s.

REFERENCES

- Borowsky, P. (1970). Deutsche Ukrainepolitik 1918 unter besonderer Berücksichtigung der Wirtschaftsfragen. (Historische Studien, Heft 416). Hamburg; Lübeck: Matthiesen.
- Chwalba, A. (2014). Samobójstwo Europy: Wielka wojna 1914–1918. Kraków: Literackie.
- Fischer, F. (1961). Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914–1918. Düsseldorf: Droste Verlag.
- Gholovchenko, V. I., & Soldatenko, V. F. (2009). Ukrajinske pytannja v roky Pershoji svitovoji vijny [The Ukrainian question during the First World War]. Monohrafiya. Kyiv: Parlamentske vyd-vo.
- Goltsov, A. G. (2018). Gheopolitychnyj vymir strategiji Rosijskoji Federaciji na postradjansjkomu prostori [Geopolitical dimension of the strategy of the Russian Federation in the post-Soviet space]. Monohrafiya. Kyiv: CUL.
- Kuraev, O. (2000). Der Verband "Freie Ukraine" im Kontext der deutschen Ukraine-Politik des Ersten Weltkriegs. München: Osteuropa-Institut München.
- Ljudendorf, E. (2014). Moy vospomynanyja o vojne 1914-1918 ghgh. [My memories of the war 1914-1918]. Per. s nem. A. A. Svechyna. Moskva: Vechе.
- Meyer, H. C. (1955). Mitteleuropa in German Thought and Action (1815-1945). Heidelberg: Springer.
- Remer, C. (1997). Die Ukraine im Blickfeld deutscher Interessen. Ende des 19. Jahrhundert bis 1917/18. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Slobodjanjuk, M. (2019). Ukrajina u gheopolityci velykykh derzhav pid chas Pershoji svitovoji vijny 1914-1918 rokiv [Ukraine in the geopolitics of the great powers before the hour of the First Holy Week 1914-1918 years]. Ukrajinoznavstvo, 2, 98–108.

Goltsov Andrey

Dr.Sc., <https://orcid.org/0000-0001-7696-3223>, andrgengolts1@ukr.net

Стаття надійшла / Article arrived: 07.09.2021

Схвалено до друку / Accepted: 29.09.2021